

Ivaretakelse av minoriteter - Samisk nasjonalt kompetansesenter
– psykisk helsevern og rus (SANKS) v/ klinikkjef Sámi klinihkka
Amund Peder Teigmo

- Et likeverdige møte med helsetjenesten
 - «eg blir te meg
i møte med deg»
- (Eller jeg blir den jeg tror du vil eg skal være)

- Er det viktig at helsearbeideren forstår pasienten?
- Er det viktig at pasienten forstår helsearbeideren?
- Gjelder dette også for samiske pasienter?

HVEM ER SAME?

Fra antropologiens historie

Bronislaw Malinowski på Trobrianderøyene. Malinowski snakker med Togugu'a, en kjent trollmann, som er iført barykk. Den opprinnelige billedteksten (i The Sexual Life of Savages) betoner de fysiologiske forskjellene mellom europeere og melanesere. Slike problemstillinger er ikke lenger aktuelle i sosialantropologien. (Gjengitt med tillatelse fra Royal Anthropological Institute)

DU KAN IKKE SE HVEM SOM ER SAME

SAMISKE PASIENTER BLIR DA LETT USYNLIGE

- DERFOR SER DU IKKE NÅR DU TRENGER TOLK FOR Å FORMIDLE ELLER Å FORSTÅ
- DERFOR VET DU IKKE NÅR DU MÅ BRUKE LITT EKSTRA TID TIL Å;
 - LYTTE TIL HISTORIEN –
 - ANERKJENNE –
 - FORKLARE DYPERE DET DU SIER
 - TOLKE KULTUR UTTRYKKET

Det handler om å møte hverandre!

Det handler om kontakt

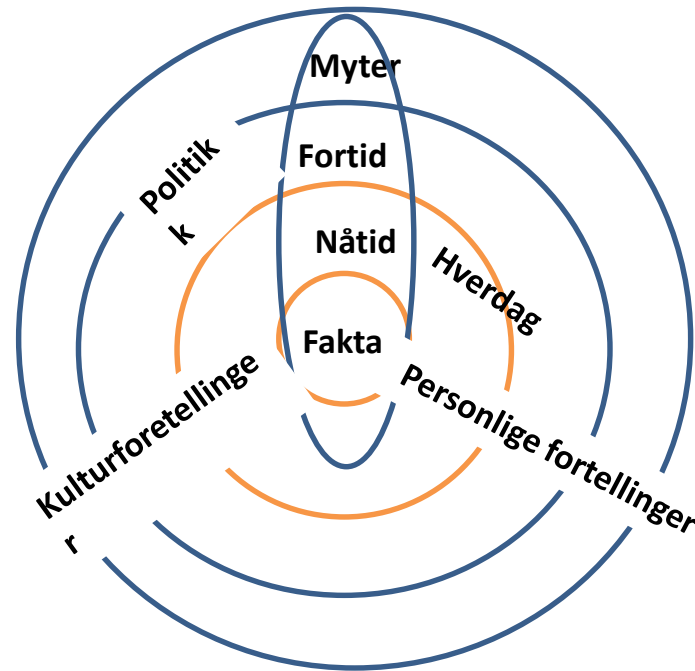

Det kulturelle isfjell

Hva forteller pasienten oss utfra sitt ståsted?

Stedets fortelling

Stedets fortelling

Historiefortelling er makt
Anamnese: Lege/Pasientforhold er makt

- «Communication is involvement», sier Don Smith, en amerikansk sosialantropolog. Det betyr gjensidig innlevelse. Smith beskriver kommunikasjon ved hjelp av 12 signalsystemer.

Usynlige pasienter

- Pasientene usynliggjøres
- De «fins ikke» (syns ikke, høres ikke, kan ikke telles: INGEN VET
- Ingen klar fenotype avslører: Ingen spesifikke ytre trekk
- Språket som snakkes er tilsynelatende godt (MEN: IKKE HJERTESPRÅKET!)
- = Kulturbehov og språkbehov er ikke ivaretatt

Er det nødvendig å stille disse spørsmålene?

- Er det forskjell mellom «den norske» og «den samiske» pasienten? Bør ikke samene tilpasse seg «det norske» så lenge de bor i Norge?
- Er ikke medisinsk behandling den samme uavhengig av pasienten?
- Hvorfor bør vi vite noe om samisk kultur og samisk historie?

Gode møter

Empowerment

Resiliens

Bli møtt som den du er

Vite om det som ligger bak...

Hvordan møte dette som helsearbeider?

- Historisk, kulturell og språklig kunnskap er nøkkel til økt forståelse og dermed bedre forutsetninger for best mulig ivaretagelse av den samiske pasienten

SANKS har et nasjonalt team

Teamet tilbyr behandling for samer i hele landet. Vi har lokasjoner i sørsamisk, lulesamisk og nordsamisk område.

- Oslo
- Røros
- Snåsa
- Hamarøy
- Tromsø
- Karasjok

⚠ Standard «tabbene»:

⚠ En setter sitt eget etnos i sentrum og vurderer andre i forhold til seg selv.

⚠ Automatikk i at egen kultur er målestokken for alt annet.

⚠ Dette skjer også internt i etnisk matchet-relasjoner (samisk pas. – samisk beh.)

△ Ved SANKS vet vi at **lite kultursensitivitet påvirker brukertilfredshet** (Mihá rapporten 2021, Ketil Lennert Hansen)

△ **Kunnskap om kultur mener vi er ikke tilstrekkelig i helsemøter.** I tillegg må det følelsmessig innlevelse og empati til, samt forståelse for individuelle tilnæringsmåter og bevissthet om eget ståsted

△ NB: Forskning og erfaringsbasert pga forskningssvakt område

Reelle forskjeller i kommunikasjonsmåte, både rent språklig og i kroppsspråk

- △ *Mer indirekte, hintende kommunikasjon*
- △ Særlig ved tabuiserte temaer
- △ Ikke alltid «rett på sak», bruke tid
- △ *Forsiktig i beskrivelse av smerte/vansker*
- △ *Lite direkte og konfronterende kommunikasjon ved uenighet/konflikt*
- △ Kan gå under «radaren» til helsepersonell
- △ Opplevs som fremmed for helsepersonell når «kommunikasjonsformer ikke følger læreboka»

Reelle forskjeller i kommunikasjonsmåte, både rent språklig og i kroppsspråk

- △ Forskningsfunn viser blant annet at *kommunikasjonsproblemer* og utfordringer i forhold til pårørende ofte blir kulturforklart av fagpersonell; «deres kultur er slik». Beskrivelser som «kulturkræsj»
- △ Tette familieband innebærer inhabilitet og *vegring for å snakke åpent*, opprettholder en kultur om at «det som ikke nevnes, eksisterer ikke» (Henriksen, 2013).
- △ *Sosial utstøting* brukes som sanksjon mot de som ikke følger «normene» (Eriksen, 2020)
- △ «*Gjennomsiktige samfunn*» skaper behovet for privatliv.

Reelle forskjeller i kommunikasjonsmåte, både rent språklig og i kroppsspråk

▲ Når en holder problematiske hendelser innad i familien, er det av *hensyn til familienettverket* som har en sterk posisjon. Forståelsen må ses i lys av at en i samiske samfunn ofte bygger slektskap rundt anerkjennelse og allianser ut over den nærmeste familie (Hætta, 2010)

▲ *Fornorskningspolitikken har ført til en tradisjon med lite åpenhet i kommunikasjonen*, der ulike tjenesteytere bør reflektere over hvordan de skal oppnå tillit og fortrolighet i en samisk kontekst (Øverli, 2017).

Forskjeller i sykdoms-/problemforståelse og tenkning rundt behandling

△ Kulturell bakgrunn kan sykeliggjøres.

△ Ved SANKS vet vi at enkelte pasienter kan *kvie seg for å fortelle terapeuten om sin virkelighetsforståelse*, fordi de kan være redde for å bli sett på som syke eller gale.

△ Det foreligger forskning på at *samiske pasienter som har en tilnærming til en åndelig del av virkeligheten er mer skeptiske til helsetjenesten*. (Larsen, 2018)

Forskjeller i sykdoms-/problemforståelse og tenkning rundt behandling

△ *Vestlig livstolkning er «normen».* Å snakke med Jesus i hverdagen, reagerer kanskje ikke behandler på fordi vi har dette som en naturlig del av vår felles vestlige kristne livstolkning. Men om pasient sier at han eller hun snakker en del med sine forfedre, «ser» mer enn hva er vanlig, eller bruker guvllár istedenfor medisinsk behandling, så definerer *fagpersonell dette som avvik.*

△ Psykologiske og sosiologiske teorier og modeller vektlegger i liten grad den rollen som etnisk tilhørighet kan spille for det enkeltes utvikling. Det er ikke lagt særlig vekt på forskjeller som skyldes etnisk bakgrunn, religion, klasse og samfunnssystem. (Quereshi, 2005)

Forskjeller i holdninger og verdier

△ *Birget* - å være mentalt sterk betyr å ikke klage, en skal mestre egne utfordringer alene, selvstendighet, dette er bærende verdi i samiske samfunn, og kanskje spesielt for og blant kvinner. (Thorslund, 2022)

△ *Siida-mentaliteten* – storfamilien og det kollektivistiske ansvaret settes først. Enkeltindividet kan føre skam over hele slekta som hele familien må «eie» - «de kommer fra en dårlig slekt»

△ *Gulahallan* – konfliktskyhet og å være dyktig i interne samarbeidsformer oppfattes som god skikk og er vel ansett verdi av de eldre, «en blander seg ikke inn»

△ Samtlige har bidratt til å beholde «*taushetskulturen*» - gradvis endring av disse verdiene nå men ikke «stuerent» særlig blant eldre da det har vært en mestringsstrategi i alle år

Forskjeller i tillit til hjelpeapparatet/ off.tjenester

△ I undersøkelser av **majoritetsbefolkninga** finner man at personer med høyere utdanning har høyest tillit til myndigheter, antakelig fordi kjennskap til systemet gjør det lettere å identifisere seg med beslutningstakerne i samfunnet (Grosse, 2012).

△ I **reindriftsbefolkninga** er det omvendt, tilliten til myndighetene er lavest i gruppa med høyest utdannelse. Det kan synes som om negative erfaringer (praksisbasert erfaring) med beslutningsprosessene veier tyngre enn systemets offentlige visjon om hvordan systemet skal fungere. (Møllersen, 2018)

Omtrent samme funn vises hos de utsatt for vold – de har lite tillit til rettsvesen og hjelpetjenester. (NKVTS, 2023)

Forskjeller i tillit til hjelpeapparatet/ off.tjenester

⚠ I en studie hvor sykepleiere var informanter, kommer det frem at sykepleierne i undersøkelsen opplever det *mer krevende å få tillit fra pårørende til minoritetspasienter enn fra pårørende til norske pasienter.*

⚠ I en annen studie om samiske pasienter, beskrives det at *behandlere mener de gir behandling av god nok kvalitet, mens pasientene opplever det motsatte* og dermed føler de mangler tillit til behandleren. (Silviken, 2014)

Forskjeller i tillit til hjelpeapparatet/ off.tjenester

△ Fornorskningspolitikken kan være en årsak til at mange samer har *lav tillit til storsamfunnet* og de offentlige tjenestene, og den kan også ha bidratt til taushet og tabu rundt temaer som vold og overgrep. Man har ikke tro på at «det norske samfunnet» evner å forstå hvor mye det sosiokulturelle preger en. (Thorslund, 2022)

△ Tillit er avhengig av hvilke forventninger man har til at systemet forstår dine behov, hvilke erfaringer man har med systemets holdninger til og ivaretagelse av disse behovene, nærhet til og innflytelse på beslutningsprosessene. Dette gjelder spesielt der man i utgangspunktet er i en utsatt eller sårbar posisjon (Grosse, 2012).

Andre forskningsfunn om forskjeller;

△ Intervju-undersøkelse blant 76 samiske og 86 norske mødre i det samiske forvaltningsområdet i Finnmark

△ Den samiske gruppen hadde større autonomi / frihet, mer ettergivenhet, mindre regler og påbud enn den norske, bakgrunn: **for å øke barnets selvstendighet.**

△ Selvregulering av måltider:
samiske: 40%; norske: 5%

△ Selvregulering av søvn:
samiske: 26%; norske: 6%

△ Holdninger til barns utvikling:

△ - Samsoving: samiske: 47%; norske: 6%

△ - Amming / Avvenning: ingen forskjeller

△ - Fysisk selvhjulpenhet: ingen forskjeller

△ - Sosial uavhengighet: samiske barn mer uavhengige enn norske

△ - Nødvendighet av herding: samiske: 65%; norske: 35%

△ Indirekte (samiske) kontra direkte (norske) kontrollmetoder

△ Erting: samiske: 71%; norske: 45%

△ Skremming med overnaturlige vesener:
samiske: 51%; norske: 8%

△ Lure barna: samiske: 24%; norske: 2%

Forskningsfunn om samiske reindrifsbefolkning i det sørsamiske området (Møllersen, 2018):

▲ Nesten alle rapporterer erfaring med negative holdninger fra folk utenfor reindriften og fra media.

▲ En urovekkende stor andel rapporterer at de utsettes for diskriminering og kriminelle handlinger på grunn av sin reindriftssamiske tilhørighet.

▲ Samtidig oppgir reindriftsutøvere svært høy arbeidstrivsel og at arbeidet er en læringsarena med rom for selvbestemmelse.

Forskningsfunn om samiske reindrifsbefolkning i det sørsamiske området (Møllersen, 2018):

⚠ Livslang minoritetsstatus kombinert med konflikter med offentlige og andre aktørers interesser i beiteområdene, opplevd forskjellsbehandling og degradering av reindrifskunnskap i beslutningsprosesser er forhold som **tærer alvorlig på psykisk velbefinnende.**

Det offentlige har kunnskap om reindrift

Enig	1,7 %
Delvis enig	37,5 %
Uenig	60,8 %

Reindriften får samme støtte og beskyttelse som andre næringer

Enig	2,5 %
Delvis enig	30,8 %
Uenig	66,7 %

Staten ser reindrift som viktig for samfunnet

Enig	2,5 %
Delvis enig	45,0 %
Uenig	52,5 %

De fleste kommunene ønsker reindrift

Enig	16,7 %
Delvis enig	60,0 %
Uenig	23,3 %

⚠ I tillegg viser forskning:

- ⚠ **Hver tredje** unge reindriftssame har hatt tanker om selvmord – og svenske undersøkelser viser at forskjellige samiske grupper rapporterer signifikant høyere utfordringer med depresjon og angst
- ⚠ Svenske funn viser at unge sameer har dårligere psykisk helse enn svenske jevnaldrende
- ⚠ Høy forekomst av historiske traumer
- ⚠ Traumer fører til selvforakt og skam
- ⚠ Manglende åpenhet fører til at man ikke søker hjelp
- ⚠ Når man søker hjelp opplever man lite kunnskap om samiske forhold fra fagfolk
- ⚠ Det rapporteres at **HØY ANDEL** av unge sameer opplever trakassering basert på etnisk tilhørighet som fører til dårligere helseforhold

△ Alle studier med informanter beskriver at de vet kulturelle forskjeller eksisterer og alle sier som oftest at de er bevisst dette.

△ Informantene i de fleste studier fokuserer imidlertid i ganske liten grad på hvordan

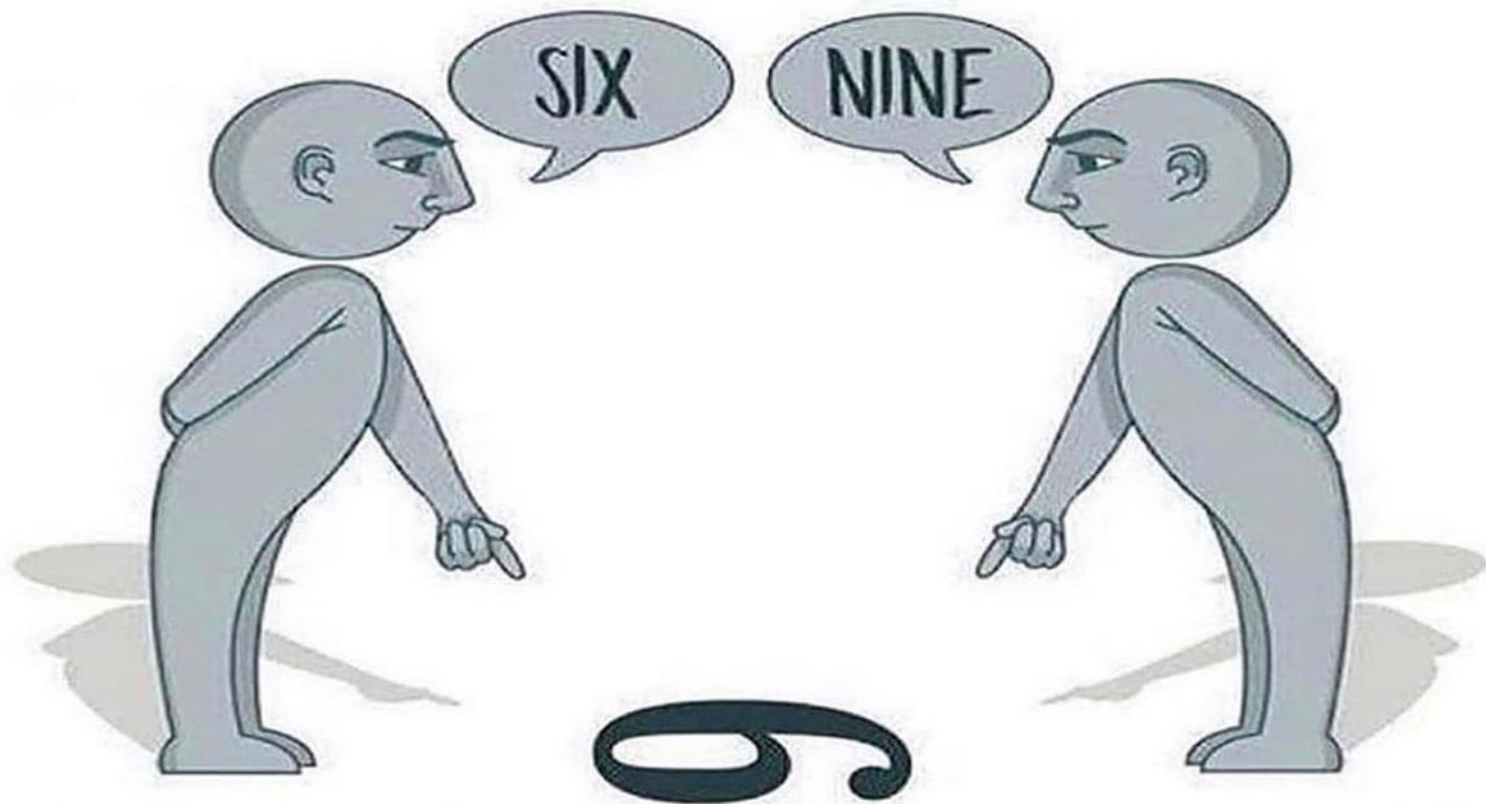
egen kulturelle bakgrunn

kan ha påvirket situasjonen, eller i hvilken grad

eget ståsted og virkelighetsoppfatning

påvirker relasjonen med pasienten og de pårørende.

△ Svært få informanter beskriver egen kultur som årsaken til kulturforskjeller eller «kulturkræsje» – men kommer med svar som: «fordi den andre har annerledes måte å forstå...»

Just because you are right, does not mean, I am wrong. You just haven't seen life from my side.

FOR A FAIR SELECTION
EVERYBODY HAS TO TAKE
THE SAME EXAM: PLEASE
CLIMB THAT TREE

Akademiker

Sør

Reindrift

Politiker

Kvæn

Norsk

Millenials

Kulturelle forhold som kan spille inn i møte med den samiske pasienten

- Alternativ behandling: alternative medisiner, helbredere/ lesere
- Overtro; ganning/sette vondt på noen, skjebnebestemt sykdom og død...
- Kommunikasjon; tabubelagt særlig ifht. psykisk sykdom, indirekte, preget av skam ifht. bruk av tolk...
- Religion; læstadianismen m. sterke leveregler ifht. skilsmisse, utroskap, synd – kan medføre hinder for å forteller om familievold, overgrep (eks. Tysfjordsaken), sterke åndelige ledere og lukkede samfunn. Også positivt ifht. rusbruk og Gud som håp i kriser
- Næringsforhold: levesett i reindriften – eks. flertallet i Karasjok og Kautokeino kommune fortsatt tilknytning til reindriften. Press, konflikter.

Hvordan kan det oppleves å være i minoritet?

- Internalisert rasisme: gjennomgående følelse av mindreverd både i «det norske og det samiske» samfunnet
- Møtt med henrykt eksotisme og nysgjerrighet
- Å måtte forsvare «alle samers gjøren og laden» eks. i sosiale medier
- Å bli møtt m. uvitenhet og stigma; eks. ifht. utseende, høyde, språk, bor i lavvu....eks. fra spl. Student – info i undervisning på studiet om fattige, fordrukne samer
- Å være skamfull over egen identitet og kultur: dårlig norsk/ samisk dialekt, skjuler sin bakgrunn, avstand fra egen kultur, identitetsløs...

Situasjonen nå

- **Helsevesenet:** stor mangel på samiskspråklig helsepersonell, vanskelig m. tilgang på tolk, manglende utredningsmateriell på samisk for barn, eldre, generelt stor kunnskapsmangel for helsepersonell i Finnmark ifht. samisk kultur. Lite samisk representasjon i styrende helsefunksjoner. Manglende undervisning om samisk kulturelle forhold/ kulturforståelse i helseutdanningene.
- **Samisk i skolen:** fortsatt stor mangel på lærebøker og samiskspråklige lærere
- **Reindriften:** Kontinuerlig omstilling i reindriften med pågående press på levevilkår: beiteområder vs. Industri- og rekreasjonsutbygging, tilskuddsordninger, næringskonflikter vs. Etnisitet, rettighetskamper
- **Media/ Sosiale medier:** stor belastning for samer, særlig ungdom. Mye hatefulle ytringer på sosiale medier.

Aktuelle forskningsfunn:

- Samer rapporterer opplevd mobbing, trakassering og diskriminering 4 x hyppigere enn den norske befolkningen. 35 % samer. Utenfor samiske kjerneområder er forekomsten 50%. K. L. Hansen, 2016
- Samisk etnisitet øker risikoen for bli voldsutsatt, både kvinner og menn - bortsett fra seksuell vold mot menn: Astrid Eriksen, PhD 2016/ Saminor 2, 2012
- Samer rapporterer økt forekomst av psykologisk stress og PTSD-symptomer enn den norske befolkningen. Astrid Eriksen, PhD. 2016 /Saminor 2
- **Selv mordstall:** lite forskning på samer men tidl. studie PhD A. Silviken, Kvernmo viser 30 % større risiko for samer å dø i suicid sml. med øvrig nord-norsk gruppe. 1970-98. MEN trolig ligger ratene for samer lik befolkningen i Finnmark, som har høyest suicid-rate i landet: 16-17 pr. 100.000 i Finnmark vs. 11-12 pr. 100.000 landsgjennomsnitt.

Pga. mangelfull kunnskap om samisk kultur og språk risikerer legen:

- Å få mangelfull informasjon om pasientens tilstand
- Å feiltolke symptombildet
- Å ikke få opplysninger om for eksempel forsøkt alternativ behandling

MED:

- Påfølgende feildiagnostisering
- Og videre påfølgende feilbehandling (eks. tvangsinnleggelse, feilmedisinering, dårlig compliance...)

Tilbud om psykisk helsehjelp i forbindelse med Fosen-aksjonen

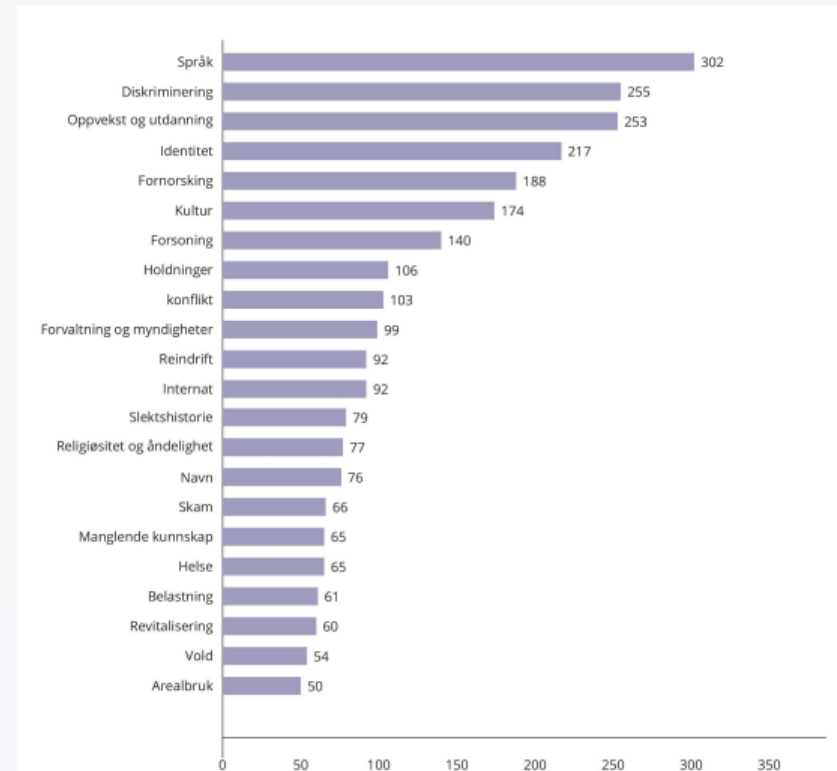
Helsepersonell fra SANKS er tilstede i Oslo-området, og kan bistå aksjonister eller andre med behov for psykisk helsehjelp. Dette vil være et lavterskeltilbud hvor du kan få samtale med en av våre terapeuter.

Av: Kommunikasjonsavdelingen / Publisert 10.10.2023

Tema i personlige historier

- Språk: språktap og ønske om å lære og kunne tapt språk
- Diskriminering: negative holdninger, fordommer, kunnskapsløshet, stereotypier og diskriminering
- Oppvekst og utdanning: erfaringer med skole og internat, undervisningstilbud på/i kvensk og samisk

Opplæring og utdanning

Språktap

Fornorsking av person- og stedsnavn

Helse og sosialpolitiske utfordringer

Velferdsstatens svikt i Tysfjord

Kirkeliv, religiøsitet og åndelighet

Kunst og kulturuttrykk

Reindriftenes vilkår

Samisk og kvensk fiske og fiskeripolitikk

Laksefisket i Tanavassdraget og samisk kultur

Utmarksressursene

Minoritetsstress?

Samiske Maja Lisa Kappfjell har fått en beklagelse fra Helgelandssykehuset. Det fikk hun etter at hun opplevde hva hun beskriver som en trakasserende og ubehagelig opplevelse på grunn av sin samiske bakgrunn i møte med en overlege i sykehuskantinen. Foto: Ronald Johansen, iTromsø Foto: Ronald Johansen / iTromsø

Sykehus beklager etter anklager om samehets fra overlege

OSLO/TROMSØ (VG) Samiske Maja Lisa Kappfjell endte i en høylytt konfrontasjon med en overlege på Helgelandssykehuset som hun opplevde som krenkende og trakasserende. Nå har Sametinget engasjert seg – og sykehuset beklager.

Anmelder samehets etter hundesaken i Alta: - Det er det verste jeg har håndtert fordi det er så grotesk

Johannes Ytreberg Mclae

Din lille statsubsierte fjert fra Finnmark burde blitt på fjellet med lille Laila.

Satan at det er mulig. Dem er som Russland. Dreper uskyldige men tar ikke ansvar. Jeg har sett de late samene og tru meg dem er late. Selv hva de sier. Dem driver mishandling av dyr. Håper dagen kommer vi resten kan slakte samene. Lover bli der først.

Hvorfor gidder de ikke engang å undersøke det som kommer frem om denne dokumenterte, forfalskede historien til "samene", som kommer for dagen hver eneste dag. Og hvorfor får ikke "vanlige folk" i nord de samme rettighetene, men blir UNDERTRYKKET av et forfalsket "urfolk" som har fått retten til 40% av Norge ved hjelp av en taktisk løgn?? Det blir liksom like

PIKNI LØY
Bare å kjøre på reinean, rein skal forsjåvidt ikke være på veian, men på viddah, klarer ikke sami ednan å holde styr på reinsdyran sine må det no bare vær, når e kommer kjørende, prøver jeg bevist å treffe reinan, klarer som regel å treffe med døra.. Trur det er bevist at vår alles kjørere same ante, jager reinsdyran ut på veien med vilje, første ordet dem lærte var erstatning for dem lærte å si mamma og pappa.. Kem som stoler på sameerne ? Spik.. Nei ingen, ikke en ærlig same.. Dem veit nok ka dem jør, sett dem rundt laavoen med hasjipipa og funderer på kor dem skal jage ut dyran sine for å tappe den norske stat for kronasje som e og du har jobbet hardt for, våre egne skattekroner ? Synds e hører samem, skattekroner hva er det ? Jatta jatta jatta. Hallo dem hører heime på viddah.. Ikke her med den latterlige klovne drakten dem fær å vasa i. Kjenner du lokta av tennveske, er det en same ikke langt unna på 1,30 og lokter bål. No gidd e ikke skreiv meir, bi så fette provosert på disse same jævlan.. Burde ha bedt dem reise til h..... Sagt det på en såpass hyggelig måte at dem faktisk hadde gleda seg til turen.

⚠ Traumearbeid i flerkulturelle samfunn krever kulturelt tilpassete tilnæringsmåter. Bruke det man vet fra traumefeltet og tilpasse det med erfaringsbasert kunnskap:

⚠ **Til dette arbeidet trengs det trygge rammer.**

